

İNSANIN ÇEVREYE, TOPLUMA VE KENDİNE YABANCILAŞMASI SORUNUNU “RADİKAL ŞEFFALIK” VE “SOSYAL DEĞER” KAVRAMLARI İLE YENİDEN DÜŞÜNMEK

Erhan DOĞAN*

Özet

Modern toplum, insanın kendisine, doğaya ve içinde bulunduğu topluma yabancılaşması sorunu ile karşı karşıyadır. Bu yabancılaşma sosyal iktisadi ve siyasal düzenimizin sürdürülebilirliğini tehdit ediyor. Toplumlarda ayakta kalmasını sağlayan ve onlara karakterini veren sosyal değerler iktisadi ve siyasi düzene aktarılamıyor. Sosyal değerlerin iktisat ve siyaset alanına taşınabilmesi için daha akışkan, sayılabilir, “biriktirilebilir ve paylaştırılabilir, rasyonel bir biçimde teşvik edilebilir olması gerekir. Bu yazıda önce sosyal, iktisadi ve siyasi krizler insanın bedenine, içinde bulunduğu topluma ve çevresine yabancılaşması üzerinden analiz edilmekte”dir. Ardından bu yabancılaşma sorununu sosyal değerleri sayısalılaştırmak ve para ekonomisine paralel bir ekonomi oluşturmak suretiyle sosyal, iktisadi ve politik düzene taşımak için basit bir model geliştirilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, radikal şeffaflık, sosyal değer ekonomisi, modern toplumun krizi, değişim

RE-THINKING THE ALIENATION PROBLEM WITH “RADICAL TRANSPARENCY” AND “SOCIAL VALUE” CONCEPTS

Abstract

Modern societies faces the problem of individual human beings' alienation to their self, society and the nature. This alienation has been threatening the social, economical and political order. The social values which gives the societies their character and keep them intact and strong, can not be transmitted to social, economical and political fields in an efficient way. Inorder to realize this

* Yard.Doç.Dr.Erhan Doğan, Marmara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Göztepe, edogan@marmara.edu.tr.

transmission effectively, these social values should be more fluid, accountable, saveble, distributable and rationally promotable. This text, first will try to analyze the crises of modern society via a brief examination alienation problem. Then, it tries to develop a model to over come this problem of transmission of social values to social, economic and political life by recommending digitalisation of the social value, and then by creating a social value economy paralel to money economy.

Key words: Sustainability, radical transparency, social value economy, crises of modern society, change

Giriş

Modern kapitalist toplum, günümüzde oldukça önemli yapısal sorunlarla karşı karşıyadır. Çevre kirliliği, bireylerin beden ve zihin sağlıklarındaki kötüleşme, toplumsal dokuda ve ilişkilerde ortaya çıkan bozulma bu sorunların en önemlileridir. Bu sorunlar, Marks'ın yabancılaşma diye tanımladığı durumla ve kapitalizmin içsel çelişkileri ile de doğrudan ilgilidir. İnsan giderek artan bir biçimde, kendisine, içinde yaşadığı topluma ve doğaya yabancılaşmaktadır¹.

İnsanlığın, herhangi bir değişim/dönüşüm gerçekleşmeden yukarıda sıralanan sorunlarla varlığını sürdürebilmesi mümkün değildir. Bu sorunlar dünyayı küresel ısınma, ozon tabakasındaki delinme, kuraklık, çölleşme gibi sorunlarla fiziksel olarak yaşanamaz bir gezegene dönüştürmekte, bireylerin beden sağlıklarını şeker hastalığı, kalp hastalığı, obezite gibi hastalıklarla geri dönülemez bir şekilde bozmakta, insanların birbirlerine yabancılaştıkları toplumsal düzenimizde, aşırı gelir adaletsizliği, açlık ve fakirlik, eğitimsizlik, çatışma gibi çok çeşitli meseleler yüzünden büyük tahribata yol açmaktadır. İnsanlık bu sorunların farkındadır ve bunları nedenlerini ortaya çıkarabilecek kadar detayla analiz edebilmektedir. Bununla birlikte teşhisi yapılmış, nedenleri bilinen bu sorunların aşılabilmesi için çözüm üretme konusunda insanlığın çok başarılı olduğu söylenemez. Modern kapitalist toplumun en önemli özelliklerinden biri rasyonel düşünceye dayanması, neden sonuç ilişkileri üzerinden iktisadi, sosyal ve siyasi gerçekliğin kavranmaya çalışılmasıdır. Bu çerçevede ya gerçekçi ve sağlam bir durum eleştirisi ve buna bağlı bir reform süreci neticesinde çözüm üretilmeye çalışılır ya da çözümsüzlük, durumu iyi okuyan bir siyasi hareketin açacağı bir yoldan devrim ya da darbe türünden kırılmalara yol açar.

Modern toplumun siyasi aktörlerinin, kurumlarının, düşünürlerinin bu sorunları analiz etmesi, onlar arasında bir ilişki tanımlaması ve çözüm önerileri üretmesi beklenirken, modernitenin bir kriz içinde olduğunu toplumsal alandaki yerleşik çıkarların ve ilişkilerin değişiklik taleplerine cevap vermek yerine kurulu düzeni yeniden ve yeniden ürettiği gözlenir. Siyaset bir çözüm üretme; farklı grupların taleplerini rasyonel ve üzerinde pazarlık yapılarak toplumsal, iktisadi ve

¹ İnsanın kendisine, diğer insanlara ve doğaya yabancılaşması meselesi Karl Marx tarafından detaylı bir şekilde analiz edilmiş ve tanımlanmıştır. Bu tanımlama çabası için bkz. Karl Marx, Economic and Philosophic Manuscripts of 1844, <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1844/manuscripts/preface.htm> erişim:10.05.2010.

siyasal alana yansıtma aracı olmak yerine; mevcut durumu yeniden üretme aracı haline gelmiştir.

Bu yazı öncelikle yukarıda belirtilen ve bugünkü hali ile sürdürülebilir olmadığı ifade edilen üç önemli sorunu analiz edecek, ardından sorunların aşılabilmesi için yapısal bir dönüşümü mümkün kılacak rasyonel bir çözüm önerisi geliştirmeye çalışacaktır. Bu çözüm önerisi, gündelik yaşam pratiklerine nüfuz edecek ve değişimi kendi içinden üretecek çok basit değişikliklere dayanmaktadır.

İnsanın bedenine yabancılaşması

Kapitalizm insanın kendisine, sosyal çevresine ve doğaya yabancılaşmasına yol açar. Yazının bu kısmında yabancılaşma olgusunun insan bedeni üzerindeki etkileri ve bu etkilerin nasıl bir süreçte ortaya çıktığı, aşırı beden ağırlığı ve buna bağlı ortaya çıkan sağlık problemleri üzerinden ele alınacaktır.

İnsan içerisine girdiği tüketim-üretim, daha fazla tüketim ve daha fazla üretim çemberinde, kapitalist sistemin taşıyıcılarının faaliyetleri sonucunda giderek daha da fazla tüketme eğilimine girer. Ürünlerin daha fazla satılabilmesi için daha fazla reklamının yapılması; gelişen hizmet sektörünün ürettiği ve yeniden ürettiği reddedilemez cazibede hizmetler ve ürünler; önerilen değişik tüketim biçimleri; tüketimin insanın temel güdeleri ile bağlantısını keşfetmiş olan reklamcılık ve pazarlama faaliyetlerinin² bu süreci daha fazla pompalaması neticesinde, insanın temel ihtiyaçları ile bu ihtiyaçları gidermek için giriştiği faaliyetler arasındaki denge iyice bozulur. İnsan yaşamak, büyümek, gündelik faaliyetlerini yürütebilmek için ihtiyaç duyduğundan daha fazlasını tüketmeye başlar. Bu durum tüketim çılgınlığı olarak adlandırılmaktadır.

Tüketim çılgınlığının doğrudan insan bedeni üzerinde etkileri mevcuttur. Gıda tüketimindeki orantısız artış ve insanın gelişen teknoloji sayesinde daha az enerji sarf ederek yaşaması insan toplumlarında sağlıksız bedenlerin sayısının ve oranının artmasına yol açar. Fazlaca işlemden geçirilmiş, “posadan” ve “fazlalıklardan” arındırılmış kalori, şeker ve tuz değerleri çok yüksek gıdalar bu durumu daha da kötüleştirir. Tüm gıdaların raf ömürlerini uzatmak için kullanılan katkıları da bu tabloya eklediğimizde, aslında her gün yavaş yavaş kendimizi zehirlediğimiz gıdaları tükettiğimiz gerçeği ile karşı karşıya geliriz. Bu faktörlere bir de modern yaşamda insanların içine sürüklendiği az hareket ve fazla beslenme pratikleri eklenmelidir. Sonuç, kilo artışı ve kilo artışına bağlı çok sayıda sağlık problemdir.

İnsanın doğaya ve çevresine yabancılaşması: Çevre kirliliği ve tahribatı

Sadece karlılık, verimlilik ve karı en üst düzeye çıkarmaya odaklı kapitalist üretim ve tüketim kültürü, dünyanın doğal kaynaklarının hesapsız bir biçimde tüketilmesi sonucunu doğurdu. Yakın geçmişte doğal kaynakların, maden miktarı, çevrenin estetik güzelliği gibi unsurlardan mürekkep olduğu varsayılıyordu. Sanki üretim tamamen bizim dışımızda bir yerlerde cereyan ediyordu ve bir şekilde bize

² M. Featherstone, *Consumer Culture and Postmodernism*, London, Sage Publications, 1996, s.67.

sunuluyordu. Uzaklarda, kötü koşullarda çalıştırılan işçiler tarafından doğayı koruma konusunda hiçbir kaygıya yer verilmeyen üretim anlayışı sürdürülebilir değildi ve biz bugün bunu anlamaya başlamış durumdayız. Kurduğumuz karbon tüketimine dayalı medeniyetin sonunun, petrol kaynaklarının tükendiği gün geleceğini varsayıyorduk. Küresel ısınma nedeniyle, anlaşılan bu sona çok daha yakınız. Bazı bilim insanları, ısrarla, küresel ısınmanın geri döndürülemez bir noktaya doğru yaklaştığını ifade ediyorlar.³

Karbon salımı, kapitalist ekonominin üretim faaliyetlerinin ve insanların tüketim alışkanlıklarının sadece bir göstergesidir. Bu göstergenin çok önemli ayırt edici bir özelliği var. Yaptığımız faaliyetlerin çevre kirliliğine etkisinin ne kadar olduğunu, gerçekleştirdiğimiz karbon salımı üzerinden artık ölçebiliyor ve bilebiliyoruz (ya da bildiğimizi zannediyoruz). Ve karbon salımının yol açtığı küresel ısınma nedeniyle böyle tüketmeye, böyle üretmeye ve kısacası böyle yaşamaya devam edemeyeceğimiz kanısı giderek daha fazla yayılıyor ve kabul görüyor.

Çevre tahribatı sadece karbon salımı ve küresel ısınma ile sınırlı değil. Topraklar ve yeşil alanlar da tehdit altında. Dünyanın karalarındaki doğal yaşam kimyasallardan, diğer sanayi atıklarından ve insan atıklarından etkileniyor. Hava kirliliği neticesinde ortaya çıkan asit yağmurları bu kirlenmenin etkilerini dünyanın en uzak köşelerine dek taşıyor. Kara bitkilerini ve hayvanlarını etkileyen bu durum besin zincirine zarar veriyor ve insanların yarattıkları bir sorun tüm canlı yaşamı tehdit ediyor.

İnsanlık eş zamanlı olarak üretim ve tüketim faaliyetleri neticesinde dünyanın sularını da kirliliyor. Bu kirlenme önce nehirlerin ve iç denizlerin tahrip olması şeklinde görünür hale geldi. Ama bugün Akdeniz ve Karadeniz gibi denizlerin ve okyanusların da büyük bir kirlilik tehdidi altında olduğu biliniyor. Bu kirlenme deniz canlılarını tehdit ediyor. Besin zinciri bu kirlenmeden zarar görüyor.

Bireyin içinde yaşadığı topluma yabancılaşması

Modernitenin ve kapitalizmin ortaya çıkardığı en önemli durumlardan biri de bireyin içinde bulunduğu toplumdaki farklı bir varlık olarak öne çıkmasıdır. Birey tüm sistemin merkezindedir. Müteşebbistir, üretir, tüketir. Kapitalizmin ve modernitenin ortaya çıkardığı yeni şehirler bireylerin giderek daha da ayrıştığı, geleneksel ve dini sosyal dayanışma mekanizmalarının ortadan kalktığı mekânlar olarak yeniden ve yeniden üretilirler. “Birey güçlüdür, irade sahibidir, eylemlerinin sorumluluğuna sahiptir ve özgürdür. Eğer bir hata yaparsa, bunun bedelini ödemek zorundadır.

³ Bruce E.Johansen, **The Encyclopedia of Global warming Science and Technology**, Santa Barbara, Greenwood Publishing, 2009, s.241-242.

Ayrıca özgür egemen birey rasyoneldir ve başına gelebilecekleri önceden kestirebilir, bunlar için gerekli tedbirleri alabilir.”⁴

İnsanı içinde yaşadığı toplumdan bu kadar ayırık bir unsur olarak tanımlamak insan gerçeğini iskalamaktır. İnsan güçlüdür ama aynı zamanda oldukça kırılgandır. İçinde yaşadığımız toplum bireyin oluşumuna katkı sağlar, birey en özerk olduğu anda bile bir sosyal yapı tarafından çevrili durumdadır. Bireyin en zayıf olduğu anlarda bu zafiyetleri örten, onu doğadan ve diğer güçlü bireylerden koruyan şey toplumsallıktır. Aynı zamanda bireyin tek başına gerçekleştiremeyeceği birçok eylem ya da proje, içinde yer aldığı toplum tarafından yapılabilir hale getirilir. Bireyin, içinde bulunduğu toplumla ilişkisi iyi tanımlanmamış ve yapılanmamış toplumlarda, yabancılaşma, yalnızlık ve diğer sosyal ve bireysel sorunlar daha fazla görülür.

Modern olan toplumsallığı dışlamaz ona rasyonel bir çerçeve çizer ve bireyi bu çerçeveye referansla özerk kılar. Toplumsal bazı işlevlerin nasıl ve kim tarafından yürütüleceği önemli bir sorundur. Birey toplum ve devlet üçlüsü arasındaki rejim nasıl oluşturulacaktır, sosyal hizmetler kimler tarafından gerçekleştirilecektir soruları çeşitli formüllerle cevaplanmaya çalışılmaktadır.

Sosyal hizmetlerin devletler tarafından görüldüğü durumlara ve ülke örneklerine baktığımızda, siyasi rejimin tipinin devletin neleri yapıp nelerle ilgilenmeyeceğini belirlediği söylenebilir. Sosyalist devletlerin bu konuda epey geniş bir görev ve sorumluluk tanımı yaptığını, demokrasi olmayan otoriter yönetimlerin bu konuda çok keyfi olduklarını, liberal demokrasilerde ise Amerikan örneği ile İskandinav örneği arasında oluşan farklı modellerin ortaya çıktığını görürüz. Bu varyasyonlardan hangisinin seçileceği, ülkelerin tarihi deneyimleri ve siyasal kültürleri ile doğrudan ilintilidir.

Tüm bu farklı çabalara ve denemelere rağmen insanların ihtiyaçlarının arttığını ve karmaşıklaştığını ama kamu kurumlarının ve özel kişilerin kurduğu vakıfların bu sorunları çözebilme kabiliyetinin aynı oranda artmadığını görüyoruz. Sorunların yapısal bir boyutu olduğu ve vakıf türü örgütlerin kaynak yaratma kabiliyetlerinin düşüklüğü dikkate alındığında bu şaşırıcı bir durum değildir. Aynı sıkıntıların devletlerin vergi toplayabilmeye dair sınırları ile insan ihtiyaçlarının artışı arasındaki makasın açılmasında da kendisini gösterdiğini söylemek mümkün. Yani modern devlet de toplumsal sorunları analiz etmede, bu sorunları çözmek için kaynak üretmede oldukça başarısız bir performans sergilemektedir. Modern insan sosyal, iktisadi ve siyasi sorunlar karşısında yalnız ve zayıftır. Hâkim politik sınıfların var olan durumu korumaya yönelik tutumu nedeniyle bu zafiyet daha belirginleşir ve ısrarlı bir hal alır.

⁴ Gelenekten kopuş ve yerine bireyi merkeze alan bir toplumsallığın ikamesine dair arayışlar Ferdinand Tönnies’in Cemaat-Cemiyet kavramlarında görülür. Fakat bugünün modernî ya da modernin izleyeni olan dönemde, cemiyetin tutarlı ve bütünlüklü bir yapı olarak kurulamadığını söylemek yanlış olmayacaktır. “Tamamlanamayan projeler “ya da “tahayyüller”, “devamlı bir eksiklik duygusu” ve “yarım kalmış denemeler” gibi durum tanımlamaları günümüz sosyal düzenini açıklamakta daha isabetli gibi görünmektedir.

Yani insanın temel sorunlarının çözümü için hem kamusal hem de özel alandan yapılacak müdahaleler önemlidir; kamu kaynaklarından ve özel kişi ve kurum kaynaklarından daha fazla pay ayrılması bir zorunluluktur. Bu süreçte özel kaynaklar neredeyse kamu kaynakları kadar önemlidir. Çünkü ne kadar fazla sayıda aktör bu sorunlarla ilgilenirse o kadar fazla ve çeşitli sorunu ve detayı görmek olanaklı hale gelir. Devletler bu işi sistematik yapmalarına rağmen sonuçta bir örgüt/organizasyon üzerinden gerçekleştirdikleri, bazı standartlar geliştirmek zorunda oldukları için pek çok meseleyi atlama ya da fazla/gereksiz detay olarak görme eğilimine girebilirler. Bu durum, o sorunlarla ilgilenilmemesi sonucunu doğurur. Yani neyin önemli olup neyin olmadığına dair kararın merkezi bir otorite tarafından verilmesinde her zaman büyük bir risk mevcuttur.

Sürdürülebilir bir iktisadi, sosyal ve siyasal düzen “sosyal değer” kavramı ve “radikal şeffaflık” ilkesi üzerinden kurulabilir mi?

İnsana dair sorunlar, insanın kendisi gibi oldukça karmaşık ve fazla sayıdadır. Bu sorunların önemli bir kısmı iktisadi, siyasal ve sosyal sistemin yapısından kaynaklanıyor. İktisadi, sosyal ve siyasi yapılar içerisinde uzun vadede toplumları değiştirme kabiliyetine sahip olabilen, toplumların uyum sağlayabildiği ve esasa dair olduğunu varsaydığı en önemli etkenlerden biri ekonomidir. Ekonomik yapının toplumların kültürünü, siyasetini sosyal düzenini değiştirebilme kabiliyeti olduğunu söyleyebiliriz. Siyasetin de böyle bir gücü vardır. Fakat uygun ve uyumlu bir iktisadi modeli olmayan siyasal yapılar bir noktada krize sürüklenirler ve o krizi aşabilme kabiliyetine ve iktisadi olarak yeterince esnek bir modele ve yapıya sahip değillerse krizin sonunda çöküş ihtimali epey yüksektir.

Bu yazının başından itibaren ele alınan insanın bedenine, çevreye, içinde yaşadığı topluma yabancılaşmasına yol açan sorunlar modern kapitalist iktisadi sistemin sosyal ve kültürel yapımız üzerinde yarattığı etkilerin bir ürünüdür. Kapitalizmi şu an için başka bir iktisadi modelle değiştirecek sihirli bir mekanizmaya sahip değiliz. Kapitalizmi, siyaset ve kültür politikaları ile terbiye etmenin pek kolay olmadığını da son 200 yıldır denenenlere bakarak hızlı bir biçimde söyleyebiliriz. O halde kapitalizmi başlangıçta ana hatları ile bir veri olarak almak durumundayız.

Bu noktada kapitalizmin kendi içerisinde geçirdiği evrime bir göz atmak gerekir. Tüm sosyal ve siyasal işlerin piyasa mekanizmaları tarafından belirlendiği vahşi kapitalizm yerini zamanla ehlileştirilmiş kapitalizm formlarına bırakmıştır. Bu arada endüstri devriminin sanayi kapitalizmine, sanayi kapitalizmi sonucu ortaya çıkan hızlı ve büyük hacimli sermaye birikimi sonrasında ise finans kapitalizmine yerini bıraktığını söylemek mümkün. Bir başka kapitalizm formu ise devlet kapitalizmi. Bunda da devlet ekonomiyi tümüyle belirlemeye ve yapılandırmaya çalışmıştır.

Devlet kapitalizmi dışındaki özellikle bırakınız yapısınlar bırakınız geçsinler tipi kapitalizmde en önemli kavram piyasadır. Bir nevi piyasa fetişizmi oluşmuştur ve piyasadaki sihirli bir elin tüm dengeleri bir şekilde kurabileceğine, piyasa mekanizmalarına dışarıdan yapılan her müdahalenin bu dengeleri bozacağına ve gerçek dengenin oluşmasını geciktireceğine inanılmaktadır. O nedenle de piyasaya müdahale edilmez. Bu bir modern zaman efsanesidir. 1929 yılında yaşanan

ekonomik buhranla birlikte, piyasaya müdahale edilmemesi durumunda kapitalizmin içsel krizlerini aşamayacağı ve bunun modern toplumu bir çöküşe sürükleyeceği görülmüştür. Bu nedenle piyasalara devamlı olarak müdahale edilir; fakat muhafazakârlar ve iktisadi liberalizmi savunanlar gerektiğinde hep müdahale ettikleri halde müdahaleye karşı bir pozisyon takınırlar.

Piyasa mekanizmaları insan ihtiyaçlarının karşılanması meselesine referansla tanımlanmamıştır. Bu nedenle de yukarıda özetlemeye çalıştığımız problemleri üretmeye devam ederler. Bu nedenle örneğin insanın reproduksiyonu olarak tanımlayabileceğimiz üreme, çoğalma sorununu piyasa görmezden gelir. Bir yandan insanların çalışmaları istenir, çalışma yaşamı ve buradaki başarı insanı insan olarak değil neredeyse bir robot olarak görür ve en önemlisi tüm bu süreçte üreme sorunu ile ilgilenilmez. Kapitalist toplumun üreyen insanları, üretimleri olan çocuklarını yetiştirebilecekleri uygun koşullara sahip değildir. Yani iktisadi yapı toplumsal olanı, piyasaya dair gerekçelerle dikkate almadığından, çocuk yetiştirmek ve aynı zamanda bireyin kendini bu yapı içinde iyi hissederek yeniden üretmesini sağlayacak mekanizmalar üretmediği için modern kapitalist toplumlar sağlıklı bir şekilde çoğalamazlar. Bunun neticesi çoğalma hızının düşmesi ve toplumun giderek daha yaşlı bir topluluk haline gelmesidir. Batı toplumları bu durumdan muzdariptir. Çocuk doğuran bir anne, hem kendisine bağımlı olan bu çocuğu yetiştirip hem de devamlı olumlanan ve kredilendirilen profesyonel yaşamını nasıl sürdürecektir? Aynı durum daha az şiddette olsa da baba için de geçerlidir.

Sıraladığımız bu tür sorunların sayısı epeyce arttırılabilir. Bu noktada sorunları ve onlara yol açan dinamikleri sıralamayı bırakıp bu sorunların aşılması için neler yapılabilir sorusu üzerinde durulacaktır.

Yanıt arz ve talep mekanizmalarına dayalı para ve üretim ekonomisine “sosyal değer”⁵ ve “radikal şeffaflık”⁶ kavramlarının dâhil edilmesidir. İnsan toplumları kendi kaderlerini piyasa diye adlandırılan oluşumun ya da sistemin eline terk edemez. Terk ettiklerinde yukarıda sıraladığımız sorunlar kaçınılmaz olarak karşılına çıkar. İnsan için para, üretim, arz ve talebin yanında/dışında önemli başka kavramlarda vardır. İnsanların önem verdikleri olgular kavramlar insan toplumları dönüştükçe değişim gösterir.

⁵ “Değer” (value) kavramı iktisatçılar tarafından aslında yoğun olarak kullanılır. Örneğin bir malın ya da hizmetin “değişim değeri” ve “kullanım değerinden” bahsedilir. Değişim değeri kısaca malın piyasada bir şekilde oluşmuş fiyatını ifade eder. Kullanım değeri ise bu yazıda kullanılan sosyal değer kavramına daha yakındır. Burada, bireyi sosyal bir varlık olarak gören ve sosyal olana katkı sağlayan bir değere vurgu yapılmaktadır. Bu değere dair kapitalist toplumlarda karşımıza çıkan en önemli sorun, onun ölçülememesi, objektif sayılan ölçütlerin olmaması ve bazen çok büyük bazen de küçük kabul edilen bu değerın değişim değerinin belirlenememiş olmasıdır.

⁶ Radikal şeffaflık kavramı Daniel Goleman tarafından kullanılmaktadır. Kavram: “Bir malın imalatından atılmasına kadar her önemli etkisini (sadece karbon ayak izini ve diğer çevresel maliyetini değil, biyolojik risklerini ve imalatında yer alanlar üzerindeki sonuçlarını da) takip etmek ve ne satın alacaklarına karar verme aşamasında bu etkilerin alıcılar için özetlenmesi demektir.” Daniel Goleman, **Ekolojik Zeka**, İstanbul, Optimisik Yayınları, 2010, s.76.

İnsanlık para ekonomisini, sosyal değer ekonomisi ile ikame etmek zorundadır. Bunun anlamı şudur. Eğer biz üretim ve tüketim biçimimizi etkileyen ekonomik sistemin dünyayı yaşanamaz bir yer haline getirdiğini görüyorsak bu konuda bir şey yapmalıyız. Atmosferin dengesinin korunması, küresel ısınmanın, su ve hava kirliliğinin önlenmesi, sağlıksız bedenler ve sorunlu toplumsal yapılar ile mücadele eğer insanlık için hayati önem taşıyorsa bunları siyasi, sosyal ve kültürel düzenin yanında iktisadi düzenin içine de taşımak gerekir. Biliyoruz ki ekonominin siyaseti, toplumu, kültürü değiştirme kabiliyeti oldukça yüksektir. O halde toplum açısından önemli olduğunu düşündüğümüz değerleri bu ekonomik yapının içine yerleştirmek ve ekonominin bu değerlere duyarlı olmasını sağlamak gerekir.

Ekonominin en önemli araçlarından biri bir malın satış değerini ifade eden ve alışverişin akışkan bir biçimde gerçekleşmesini sağlayan para adını verdiğimiz bir araçtır. Paranın tarihine bakıldığında devletlerin, siyasi otoritenin çok önemli olduğunu görürüz. Üzerinde bazı sayılar yazan bir kâğıt parçasının ne anlama geldiğini başlangıçta büyük oranda devlet, siyasi otorite belirler. Arkasında devlet güvencesi olan bu kâğıtları ya da metalleri kullanarak alışveriş yaparız. Siyasi otoritenin zayıf olduğu, kâğıt parçasının bir malın piyasadaki arz talep dengesine dayanan değerini yansıtmadığı durumlarda, ya da yansıttığı hissini uyandırmadığı durumlarda, para bir alışveriş aracı olma özelliğini yitirir. İnsanlar onun yerine daha başka şeyleri ikame etmeye başlarlar. Örneğin altın ya da ulusal para yerine yabancı bir ülkenin daha muteber para birimi (ABD doları ya da Euro gibi) bu gibi durumlarda kullanılmaya başlar. Eğer böyle bir değiş tokuş aracı bulunamıyorsa o durumda üretim ve tüketim süreçleri, piyasadaki alışveriş, tam olarak durmasa da yavaşlar.

Para ekonomisinin en önemli özelliği ekonomik ajanların faaliyetlerini etkin ve akışkan bir biçimde gerçekleştirebilmelerini sağlamaktır. Bunu yapar. Günümüzde ekonomilerin ve özellikle devletlerin, hükümetlerin paranın sağlayabileceği tüm avantajları uç limitlerine kadar kullandıklarını söyleyebiliriz. Hatta hükümetler piyasada gerçekleşen alışverişin çok ötesinde para üreterek (para basma ya da para yerine geçen başka kâğıtlar vasıtasıyla borçlanma yoluyla) kabiliyetlerini epey arttırmışlardır. Yeniden dağıtıcı ve bölüştürücü niteliği olan kamu politikaları sayesinde paranın kimin elinde toplanacağı, nereye aktarılacağı belirlenmektedir.

Para gücünü nerden alır? Öncelikle devletten. Paraya devlet dışında güç veren onun herkes tarafından kullanılmasını sağlayan şey yerine getirdiği işlevdir. Para sayesinde alışveriş yaparız. Geliştirdiğimiz toplama, çıkarma, bölme ve çarpma gibi hesap teknikleri sayesinde bu fonksiyonu oldukça hassas bir biçimde yerine getiririz. Bir malı sattığımızda karşılığında aldığımız parayı biriktirebiliriz. Üzerine kazandığımız her miktarı ekleyerek toplar, harcamalarımızı çıkarır kısacası kolayca hesap yapar ve bu hesaba göre planlama yapabiliriz. Para, ekonomiyi sayısallaştırmamıza yarar.

Para malın sadece alışveriş-değişim değerini ifade eden fiyatın karşılığı olarak kullanılır. Bu nedenle para ile yapabileceğimiz hesaplama ve bu hesabın bize söyledikleri sınırlıdır. Bir malın fiyatının kabaca arz ve talep ile belirlendiğini biliyoruz. Fakat arz ve talep mekanizması yukarıda sıraladığımız sorunlardan bizi

korumaz. O sorunlara dair önleyici bir tedbir almamıza yardımcı olmaz. Aksine arz ve talep üzerinden kurulan ekonomik model daha fazla sorunla karşılaşmamıza yol açar. Bu sorunlardan kurtulabilmek için, bizim için önemli olan “sosyal değerleri” de alışveriş işinin içine katmamız gerekir. Fakat bunu nasıl yapacağımıza dair etkili bir yöntemi şu ana kadar geliştirebilmiş değiliz. Bu konuda çeşitli girişimler olmuştur ve olmaktadır; fakat bunların akışkan olmadığını söyleyebiliriz.

“Sosyal değeri” kapitalizmin iç işleyişine dâhil etme konusunda en iyi örneklerinden biri çocuk işçi çalıştırılması ile ilgili batı ülkelerinde doğan hassasiyettir. Tükettiği ürünlerin kötü koşullarda çalıştırılan çocuklar tarafından üretildiğini öğrenen batı toplumları, ahlaki bir kaygı ile çocuk işçi uygulamasına karşı çıkmış ve bu ürünleri ürettiği bilinen firmaların ürünlerini boykot etmiştir. Bu boykotlar belli başlı bazı firmalar üzerindeki etkileri dışında çok başarılı olamamıştır. Bunun nedeni bu kampanyalardan herkesin aynı anda haberdar olamaması, düşük bütçeli STK’ların bu yöndeki faaliyetlerinin yüksek bütçeli şirketlerin karşı kampanyaları ile zaman içinde sönümlenmesidir.

Bir başka örnek ise GoodGuide (iyi rehber) isimli web sitesidir. GoodGuide misyonunu “satın alma anında kapsamlı ve titiz enformasyon sunularak insanların ürün ve şirketlere bakışlarını ve bunlarla etkileşimlerini” “dönüştürecek araçlar yaratmak” olarak tanımlıyor.⁷ GoodGuide satın alma kararı verecek kişilerin sadece malın fiyatıyla ve satıcının reklamını yaptığı diğer özellikleriyle değil üretim sürecinin başından itibaren yarattığı ve bizler için anlamlı olabilecek tüm etkilerin tüketicinin dikkatine sunulması gerektiği fikrine dayanıyor. Böylece insanlar ucuz, şık ve sağlam görünen ama aslında üretimi sırasında çevreyi tahrip eden, üretim sürecinde çalışan işçilerin sağlıklarını hiçe sayan ya da tükettiğimizde bizim sağlığımıza zarar verebilecek ürünleri satın alıp almama konusundaki kararını daha somut ve izlenebilir ölçütlere dayanarak verebilme olanağına kavuşuyor. Bu web sitesi “tüketicilere değerlerini hayata geçirebilmek için ihtiyaç duydukları bilgiyi” verdiğini iddia ediyor⁸ ve tüketicilerin tüketim eğilimlerini değiştirebilme kabiliyetine sahip. Bu eğilimlerin oluşmasını takiben, üreticiler de tüketicilerin hassas olduğu hususları dikkate alarak üretim yapmaya bir şekilde yönelmek zorundalar.

Tüketicileri bilgilendirmek ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle bu hedeflere ulaşılmasının önündeki en önemli etken piyasa mekanizmaları ile oluşan bir duruma başka bir düzeyden müdahale edilmeye çalışılması ve eldeki enstrümanların sınırlı olmasıdır. Alışveriş yapmadan önce çeşitli markalar hakkında radikal şeffaflık prensibi doğrultusunda bilgileneniz, ürünler arasında bir karşılaştırma yapmanız ve ardından rasyonel satın alma kararını vermeniz gerekmektedir. Üreticilerin sadece fiyat ve miktar ekseninde yaptıkları ürün farklılaştırma adı altında sergiledikleri oyunlarla bu karşılaştırmayı ne kadar zorlaştırdığını biliyoruz. Marketlerde örneğin yoğurt satın alırken bu durumu hepimiz tecrübe etmişizdir.

Bu yöntemlerle sonuç almayı zorlaştıran bir başka etmen de piyasaya toplum tarafından yapılan müdahalenin teşvik edici olmaktan çok, cezalandırıcı

⁷ Daniel Goleman, **A.g.e.**, s.79.

⁸ Daniel Goleman, **A.g.e.**, s.87.

kampanyalar biçiminde gelişmesidir. Üreticiler her zaman bu cezadan kaçmanın sinik ve düşük maliyetli yollarını arayacaklardır. Oysa üreticileri daha doğa, insan ve toplum dostu ürünler üretmeye teşvik edecek bir şeffaflık bu ürünlerin satışının artması suretiyle onları teşvik edebilir. Böylece yapıcı bir süreç içinde yaşam ve tüketim biçimlerimizi değiştirebiliriz. GoodGuide bir ölçüde bunu başardığını ve başaracağını iddia ediyor.

Olumsuz bir durum tespit edildiğinde yapılan en önemli şey o konudaki olumlu normun ve ideal standardın ne olduğunun tespit edilmesidir. Bu çok zor bir süreçtir ve sonuçta normu oluşturmayı başarsanız bile bir ölçüde görelî bir değerlendirmeye tabidir ve mutlak bir değere sahip değildir. Örneğin çocuk işçi çalıştırılmaması bir normdur ama çocuk işçi çalıştırma sistemik sorunların yol açtığı durumlardan sadece biridir. Çok düşük hane gelirine sahip olan toplumlar eğer çocuk işçi çalıştırılması engellenirse ve bu engelleme örneğin bir ülkeye odaklanırsa bu durumda, çocuk işçi çalıştıran diğer ekonomiler rekabet avantajı elde edecektir. Ek olarak çocuklarının getirdiği ek gelire muhtaç olan aile ekonomileri çökecek ve bu durum çocukları belki de daha fazla olumsuz bir biçimde etkileyecektir. O nedenle cezalandırıcı tedbirler gerekli ve etkili olsa da yapısal bir dönüşümü tümüyle gerçekleştirme konusunda çoğunlukla yetersiz kalırlar. Çünkü bu konudaki yaptırım mekanizmaları sınırlıdır. Oysa firmalar bir malın üretim maliyeti ve arz talep ilişkileri çerçevesinde belirlenen fiyatının yanında, buna ek olarak o mala çocuk işçi kullanılmadan üretildiği için bir değer atfedebilse ve insanlar her yaptıkları alışverişte bu değerleri toplayabilse ve ay sonunda banka ya da kredi kartı hesap özetinde çocuk işçi çalıştırılmadan üretilmiş ürünlerden ne kadar tükettiğini hesaplayabilse bu konu ile ilgili önemli bir kontrol ve promosyon mekanizması kurulmuş olur.

Çocuk işçi meselesi⁹ sadece bir örnektir ve yazının başından itibaren değinilen ve önemli olduğu ifade edilen diğer sorunlara da benzer bir mantıkla yaklaşılabilir.

Çevre meselesini ele alalım. Eğer yapılan her alışverişte satın alınan ürünün ne kadar çevre maliyeti yarattığını ya da o ürünün üreticisinin çevreyi korumak için ürün başına ne kadar değer aktardığı bilinebilseydi o durumda çevreye duyarlı bir ekonomiyi yapısal olarak oluşturacak bir mekanizmaya sahip olunurdu. Birinci seçenek yani çevreye ne kadar zarar verildiğinin tespiti bireylerin kişisel sorumluluklarını hissetmelerini sağlayacak ve herkes her bir alışverişinde ve ay sonunda hesap özetini içeren belgede çevreye verdiği zararı doğrudan okuyabilecektir. Bu bireyleri çevreye daha az zarar verdiğini bileceği ürünleri tüketmeye yönlendirecektir. Ya da geçici de olsa tersten bir yaklaşım benimsenebilir ve çevreye verilen zarar yerine bir işletmenin yaptığı yatırımların muadil ürünlere göre çevreye nasıl daha az zarar verdiği sayısallaştırılabilir ve kişilerin satın alma kararlarına yansıtılabilseydi, piyasayı bu yönde terbiye edecek çok önemli bir araca

⁹ 1990 yıllarda Nike firmasının başına gelenler, çocuk işçi çalıştırmanın dinamikleri ve alıcılardan tepki gelmesi durumunda üreticilerin nasıl reaksiyon verdiğine bir örnek olarak gösterilebilir. Bu örnek olay için bkz. Richard M.Locke, "The Promise and Perils of Globalisation: The Case of Nike" Der. Thomas A.Kochan & Richard L.Schmalensee, **Management: Inventing&Delivering Its Future**, MIT, 2003, s. 39-70.

sahip olunurdu. Bu araç hem insanları eğitir hem de yaratacağı yapısal ve uzun süreli etki ile sorunun sonuçlarından kaçınmalarını sağlayabilirdi.

Benzer bir mekanizma şişmanlık sorunu ile ya da çok yaygınlaşan diyabetle mücadelede de kullanılabilir. Örneğin her satın alınan ürünün fiyatının yanında kalorisi ya da içerdiği glikoz miktarı da toplanabilir bir biçimde alışveriş süreçlerine yansıtılabilseydi, daha kalori duyarlı ya da daha glikoz duyarlı bir toplum haline gelmek mümkün olabilirdi. İnsanlar, gündelik hayatın karmaşası içinde gözden kaçırdığı, ihmal ettiği ya da unuttuğu önemli bir sorunu gündelik pratiklerinin bir parçası haline geleceğinden hep farkında olacaklarından, aşmak için yollar geliştirebilirdi. Böylece fazla kalori ve fazla şekerin insan toplumlarını ve bedenlerini, sigorta, emeklilik ve sağlık sistemlerini tehdit etmesinin önüne geçecek yapısal bir araca sahip olunurdu.

Bir süpermarketler zinciri olan Hannaford Kardeşler Şirketi bu konuda deneysel bir uygulama gerçekleştirmiştir. Firma ürünlerin fiyat etiketlerinin yanına besin değerlerini işaret eden küçük yıldızlar yerleştirmiş; istenilir besin seçeneklerine iyi, daha iyi ve en iyiyi işaret eden bir, iki ve üç yıldızla derecelendirme yapmış ve bu yıldızların müşterilerin satın alma kararları üzerindeki etkisini ölçmeye çalışmıştır. Bu işlemin ilk aşamasında, yaklaşık yirmi beş bin ürünün derecelendirilmesi yapılmış ve birçok firmanın sağlıklı ürün diye reklamını yaptığı gıdaların aslında sağlıklı olmadığı ortaya çıkmıştır. Ardından, müşterilerin bu yıldız sistemine tepkisi ölçülmüş ve ilk yılın sonunda üç yıldızlı ürünlerin satışı artmış, iki yıldızlı, bir yıldızlı ve yıldızsız ürünlerin satışı ise azalmıştır.¹⁰ Bu uygulama örneği insanların kötü gıda alma eğilimlerinin aslında bu ürünlerin kötü oldukları konusunda standart ve şeffaf bir biçimde bilgilendirilmemiş olmaları ile bağlantılı olduğu sonucuna bizi götürür.

Sosyal değer ve radikal şeffaflık kavramları üzerinden kurulacak bir sosyo-ekonomik-politik düzenin bir başka katkısı da insanların özellikle üreticilerin içinde buldukları toplumun sorunlarına daha fazla duyarlı olması ve bu duyarlılığın tüketicilerle etkileşimli olarak artırılması olacaktır. Günümüzde sosyal sorumluluk projeleri olarak bilinen eylemlerin para sahipleri tarafından gerçekleştirildiğini biliyoruz. Bu eylemler o patronların firmalarının marka değerini ve imajını yükseltmeye katkıda bulunuyor. Fakat toplum gözden irak olan projelerin farkına çoğu zaman varmıyor. O nedenle otoyolların kenarına yapılmaması gereken okullar uyanık işadamları tarafından otoyol kenarına yapılıyor.

Oysa üreticiler, ürün etiketlerinde, ürettikleri ürünlerin fiyatının yanında, o ürünlerin gelirleriyle, önemsedikleri bir değeri, sosyal sorumluluk projeleri vasıtasıyla desteklediklerini gösterebilmeye olanağına sahip olsaydı durum farklı olabilirdi. Böylece, hiç değilse yaygın tüketilen son mamul ürünlerin üreticileri bu faydalı seçimlerini tüketicilerle paylaşabilir ve insanlar topluma daha duyarlı olan üreticileri, mallarını satın almak suretiyle ödüllendirme olanağına kavuşur ve destekleyebilirdi. Böylesi bir olanağın, ürünün ve onun giderdiği ihtiyacın önüne geçemeyeceği ancak böyle bir farkındalığın üreticileri daha yapısal projeler üretmeye ve bunları gerçekleştirmeye teşvik edeceği söylenebilir.

¹⁰ Daniel Goleman, **A.g.e.**, s.113, 114.

Burada bireysel yardımların yapısal olmadığı için yüzeysel ve geçici olacağına dair kabulün de aşılması mümkün. Hatta toplum için bir şeyler yapma ihtiyacı duyan kişilerin sayısı bu vesileyle arttığında belki de bazıları tarafından göz ardı edilen ikincil sayılan sorunların da zaman içinde hedef alınması mümkün olabilir. Böyle bir sürecin sonuçlarını bugünden kestirmek mümkün değildir.

Ürünlerin fiyatlarının yanında önemli sayılan bu değerler nasıl ve hangi kurallara göre belirlenecek? Bu değer atama işlemi nasıl yapılacak? Sistem nasıl akışkan hale getirilecek? Bunun için para yerine geçen bir enstrüman kullanmak gerekir. Bu işlev para fonksiyonu gören kuponlarla yapılabilir. Fakat kuponlar asla parayı ikame edemezler ve insanların paranın yanında bunları biriktirmesi, bunların hesabını yapması zordur. Çünkü bunlar çok pratik değiller. Bu aşamada çok gelişmiş finans sektörünün insanlığa sunduğu bazı enstrümanları kullanılabilir. İlk akla gelen araç kredi kartlarıdır. Eğer her ürünün üzerine seçilen, önemli olduğu değerlendirilen bir ya da birkaç değer eklenebilir ve bu değerler ürünlerin barkotlarına işlenebilirse, bu barkotları marketlerde yapılan alışverişlerde okutulup, kredi kartı ya da banka hesaplarına sayısal bir değer olarak kaydedilmesi sağlanabilirse, o durumda bu hedef gerçekleştirilebilir. Böylece yapılan her birim alışverişin değer karşılığı kişilerin hesap özetlerine kaydedilecek en sonunda da yekûn olarak bunun bir kâğıt üzerinde ya da ekranda görülebilmesi mümkün olacaktır. Böylece kişiler her hesap özetinde, çevreye ne kadar zarar verdiklerini, yaptıkları tüketimle ne kadar karbon emisyonuna sebep olduklarını ya da ürünlerin yeşil etiketlerine dikkat etmek suretiyle ne kadar çevrenin korunmasına katkıda bulduklarını; her dönem sonunda ne kadar kalori ya da şeker tükettiklerini; her alışverişleriyle ne kadar eğitim, sağlık, fakirlikle mücadele, ağaçlandırma, eski eserleri koruma ya da kültür desteği yaptıklarını görebilecek ve bu sayede para ekonomisi bir “sosyal değer” ekonomisi ile desteklenebilecektir. Böylece kapitalizmin değersizleştirici, yabancılaştırıcı etkileri de aşabilecektir.

Böylesi bir olanağın ve ugulamanın, toplumsal yapıyı ve ekonomiyi kökten değıştirici etkileri olması beklenebilir. Buna bağılı olarak da siyaset, kültür ve toplumsal olanda da önemli değışikler olması beklenebilir. Bu sürecin sonuçlarının tam olarak kestirilebilmesi mümkün değildir. Bununla birlikte kaçınılmaz olduğu düşünölen toplumsal, çevresel ve bireysel krizlerin aşılabilmesi için bir araç işlevi görebilir. Bu enstrüman aynı zamanda iktisadi düzenin şeffaflaşması açısından çok önemli sonuçlar doğurabilir.

Bu tür bir sistem devletlerin vergi ve teşvik politikalarında da daha hassas olmasını sağlayabilir. Böylece tüketicilere ek olarak, siyasal iktidarlar seçim kampanyalarını daha ölçülebilir hesap sorulabilir programlar üzerinden yapabilirler.

Elbette ki bu öneri içinde çözölməsi gereken birçok pratik sorunu da içeriyor. Örneğın bu sözü edilen değerler nasıl ve neye göre belirlenecek? Bunun için devletlerin mümkün olduğunca müdahaleci olmadığı çoğulcu bir model önerilebilir. Bunun anlamı bu değerlerin otoriter bir biçimde ve tek kaynaktan belirlenmesinin ne mümkün ne de arzu edilir olduğudur. Bu değerler mümkün olduğunca çok olmalı ve üreticiler ve tüketiciler tarafından birlikte belirlenmelidir. STK'lar, siyasal partiler, sendikalar bu değerleri altını çizerek ve önemini göstererek işaret ederler ve bu değerlere hassasiyet gösterilmesini talep ederler. Onlar zaten

bunu hep yapıyorlar ama bu değerlerin ölçülebilir olmaması aslında bir sağılar diyalogu doğuruyor ve taraflar işlerine gelmeyen fikirleri karambole getirip, çatışmaya meylederek söndürüyorlar. Talep edenler de ellerinde iş görececek bir teşvik mekanizması olmadığı için teşvik yerine cezalandırma seçeneğini kullanıyorlar. Ama etki hesaplanmadığı için taraflar nerede anlaşabileceklerine dair makul teklifler geliştiremiyorlar. Süreçler şeffaf olmadığı için de güvensizlik esas belirleyici olmaya devam ediyor. Oysa örneğin bir çevre örgütü çevreye hassasiyet gösteren firmaların ürünlerini tüketin diyebilir ve bireyin her basit eyleminde sağlanan ürünün üzerinde göreceği için buna inanır ve bireyin her basit eyleminde sağlanan geri besleme ile sistem işlerlik kazanır. Bu zaten bir ölçüde yapılıyor. Eksik olan kişilerin bu tercihlerinin hesabının tutulabilmesi ve zaman zaman gözden geçirilebilecek, üzerinden hesap yapılabilecek bir şekilde kayıt altına alınabilmesidir.

Peki bu değerleri kim nasıl belirleyecek? Değer belirleme sürecinin çoğulcu bir süreç olması gerektiği vurgulanmıştı. Bu değerleri bu konuda otorite olma iddiasındaki kurumlar belirlemeye çalışacaktır. Değerlerden söz edildiği için mutlak doğrulardan söz edilmediği hatırlanmalıdır. Değerler zaman içinde kişilere bağlı olarak değişebilir, o nedenle süreci dinamik tutmak statik olmasını engellemek çok önemlidir. Aksi takdirde merkezi planlamacı ekonomilerin ya da fazla düzenlenmiş Avrupa ekonomilerinin başına gelen, “sosyal değer” ekonomisinde de tekrarlanır.

Sosyal değer ekonomisinde değerler çoklu kaynaklarca belirlenir ve bireylerin takdirine sunulur. Bireyler özgür iradeleri ve hesap yapma yetenekleri ile önceliklerini belirlerler ve genelde optimumum değerleri seçerler. Bu insanlığın önüne sürdürülebilir bir rota ve hedef koyacaktır. Siyasi partiler de bu sürece seçim programları ile müdahale ederler. Örneğin QWZ partisi çevreyi koruyacağız ve karbon emisyonunu azaltacağız derken, seçmene karbon emisyonu 1 milyon birim azaltılacaktır diye, sayısal bir değer taahhüt edebilir ve bu değer, hesaplanabilir, karşılaştırılabilir bir değer olacağından diğer partilerin de ona sayısal bir cevap vermesi mümkün olur. Bu durum modelin ilerleyen evrelerinde gerçekleşebilecektir; fakat önce devletin ve siyasetin müdahalesinin mümkün olduğunca az olduğu bir biçimde bu model denenmelidir.

Sonuç

Önerilen modelin en önemli sıkıntısı, cevaplamak zorunda olduğu en zor soru, kapitalizmin içinden kapitalizmin yol açtığı sorunlara çözüm bulunup bulunamayacağına dair olandır. Acaba bu çözüm önerisi kapitalizmin kendi mantığı ile uyumlu mudur? Kapitalizmi var olabilmek için ihtiyaç duyduğu daha fazla üretim ve daha fazla tüketim açmazından kurtarmak mümkün müdür? Ve bu denirse ne gibi başka sorunlara yol açacaktır?

Eğer insanlar çevreye, kendi bedenlerine, içinde yaşadıkları topluma zarar vermeden tüketmeyi ve üretmeyi başarabilirse bu durum başlangıçta yeni bir ekonominin doğmasına yol açacak ve bakir bir alanda büyüyen bu ekonominin aktörleri için oldukça cazip bir yeni alan işlevi görecektir. Öncelikle yeni iş kolları ve meslekler ortaya çıkaracaktır ki bu istihdam sorununun aşılabilmesi için önemli bir katkı sağlayabilir. Bilgi çağı/internet ekonomisinin yarattığına benzer bir etkinin erken dönemde ortaya çıkması beklenebilir.

Birçok çevre eylemcisi çevre ile ilgili sorunların esas nedeninin ekonomik büyüme olduğunu iddia ediyor ve çevreyi korumanın büyümeyle durdurmakla mümkün olabileceği fikrinde. Ekonomist Jim Stanford bu fikre şiddetle karşı çıkıyor. Ona göre sorunlarımızın çözümü daha fazla ekonomik büyüme ile mümkün, sorun ise bu büyümenin nasıl olacağı. Çevre duyarlı bir ekonomi ancak çevre duyarlı bir büyüme ile mümkün olabilir. Stanford, sayısal büyüme yerine niteliksel büyüme öneriyor. Yani artık her ne pahasına olursa olsun daha fazla üretmek değil, ürettiğimiz ürünlere daha fazla nitelik eklemek, onların çevre duyarlı ürünler olmasını sağlamak.¹¹

Ekonomik, sosyal ve siyasi düzeninin değişimi için kapitalizme dair ciddi bir paradigma sıçraması ile başka bir ekonomik düzene geçmek gerekecektir. Medeniyetin sürdürülebilirliği bu değişimin gerçekleşmesine bağlıdır. Bu yazının son kısmında önerilen model bu geçişin toplumsal dinamiklerle ve toplumun talebi ile gerçekleştirilmesine olanak sağlayacak, toplumun öğrenmesini, yeni değerler geliştirmesini ve en önemlisi bu değerleri kendi yaşamı üzerinde uygulama olanağı yaratmasını sağlayacaktır. Bunun da kapitalizmin sağladığı olanaklarla gerçekleştirilebileceği kabulüne dayanmaktadır.

Modelin sağlayacağı belki de en önemli açılım ise, sosyal değer olarak tanımlanan değerlerin metalaştırılması, değiş tokuş edilebilir, biriktirilebilir yönetilebilir hale getirilmesidir. Böylece insanların önemseyemediği ama kapitalist sisteme etkin bir biçimde dahil edemediği sosyal değerler, sistemin içerisine kapitalizmin işleyiş mantığına yakın bir biçimde katılacaktır. Bu durum iktisatçıların sıklıkla vurgu yaptığı “eksiksiz bilgi”nin “radikal şeffaflık” sayesinde uygulanabilir olmasıyla mümkün olacaktır.

¹¹ Jim Stanford, **Economics for Everyone**, Ann Arbor, Pluto Press, 2008, s.180,181.

Kaynakça

FEATHERSTONE, M. **Consumer Culture and Postmodernism**, London, *Sage* Publications, 1996.

GOLEMAN, Daniel **Ekolojik Zeka**, İstanbul, Optimisik Yayınları, 2010.

JOHANSEN, Bruce E. **The Encyclopedia of Global warming Science and Technology**, Santa Barbara, Greenwood Publishing, 2009.

MARX, Karl Economic and Philosophic Manuscripts of 1844,
<http://www.marxists.org/archive/marx/works/1844/manuscripts/preface.htm>
erişim:10.05.2010.

STANFORD, Jim **Economics for Everyone**, Ann Arbor, Pluto Press, 2008.

LOCKE, Richard M. "The Promise and Perils of Globalisation: The Case of Nike"
(Der.) Thomas A.Kochan & Richard L.Schmalensee, **Management:
Inventing&Delivering Its Future**, MIT, 2003

